

PENTRU O NOUĂ METODĂ DE ANALIZĂ A POEZIEI POPULARE — MODALIZAREA

ROMULUS ANTONESCU

În general, acțiunea de selecționare, analiză și concretizare a unui corpus de texte folclorice devine importantă pentru cercetarea filologică, dat fiind faptul că el poate determina concluzii cu valori definitorii în aprecierea justă a unei teme abordate. Trebuie multă abilitate și cercetare exhaustivă pentru a delimita variantele arhetipale de cele obișnuite, pentru a reface faptele tematice primare și a deosebi sedimentele ulterioare, colaterale.

Fără să încercăm un comentariu larg asupra tipurilor de analiză folclorică întâlnite, trebuie totuși să amintim că cercetarea monografică este cea mai des uzitată, aceasta deoarece ea oferă posibilitatea unui control mai sistematic și mai profund asupra materialului, iar de aici o mai sigură argumentare. Fie că este zonală (și atunci sînt cuprinse în analiză toate speciile folclorice întâlnite pe o anumită suprafață teritorială), fie că este tematică (și în acest caz sînt aduse în discuție toate variantele zonale), trebuie să remarcăm în ambele situații posibilitatea redusă de interpretare comparativă a faptelor de folclor.

„Staticul” și „dinamicul” (și am arătat cu alt prilej de ce îi preferăm în locul noțiunilor mai puțin precise de „narativ” și „descriptiv”), precum și raporturile care se stabilesc între ele, înlesnesc o pătrundere mai vie în structura poeziei populare, în mecanismul de creație, fiind, în ultimă instanță, o delimitare a motivemelor. Cum, în majoritatea cazurilor, avem de-a face cu rezolvări de conflicte, motivele capătă valori de „+” (plus) sau valori de „-” (minus), numai ultimele (cele cu valori de „-”) asigurînd continuitatea acțiunilor, impulsionînd epicul.

Dar delimitarea motivemelor nu este suficientă. Trebuie surprinse acele elemente care, în afară de conducerea acțiunii (în afară de semnismul lor), au valoare de *acroșaj*, pot degaja ele însele secvențe. Nu este o noutate cînd afirmăm că structura gramaticală a versurilor populare este săracă, varietatea rezultînd, de fapt, din puterea cu care unele secvențe capătă existență independentă și se grefează pe diferite tipuri tematice. De multe ori, analizînd o variantă, observăm că ea este

formată din acțiunea centrală și dintr-o serie de acțiuni adiacente (sau subacțiuni) care au valoare de caracterizare a personajelor intrate în conflict sau a unor personaje despre care se aduce vorba doar. Tocmai aceste secvențe colaterale capătă, cu timpul, valoare independentă și încep să circule; se desprind cu ușurință din trupul cîntecului pentru că nu au legătură cu filonul epic central. Aici se poate găsi mecanismul (unul dintre ele) de trecere de la epic la liric. Cînd epicul nu a mai fost gustat de o colectivitate la care viața a devenit mai mult o existență „în sine”, decît una „pentru sine”, aceste secvențe satelit au fost preluate în alte specii folclorice. De aceea le întîlnim similare și în lirică; de aceea lirica este dinamică.

Dacă este deci vorba să delimităm acele elemente determinante ale staticului și dinamicului, trebuie să pornim de la cîteva premise care pot structura corpusul de texte asupra căruia se efectuează analiza.

Trei ni se par a fi întrebările care se pot pune:

1. există elemente determinante în funcție de zona folclorică?
2. există elemente determinante în funcție de epoca de creație?
3. există elemente determinante în funcție de speciile folclorice?

Pentru a răspunde la aceste întrebări am efectuat o analiză pe 500 de variante cuprinzînd cîtece bătrînești (95 variante), descîntece (68 variante), strigături, ghicitori, texte lirice, orații, texte folosite la obiceiurile de peste an, texte poetice ale jocurilor de copii etc. (337 variante). Zonele folclorice alese sînt diametral opuse (Bihor și Muntenia), iar perioada de culegere a variatelor se întinde de la 1865 la 1970 (este vorba de culegerile lui G. Dem Teodorescu pentru Muntenia și Ion Bradu pentru Bihor). Desigur că perioada de culegere a textelor nu este sinonimă cu aceea de creație, dar și așa, față de ceea ce ne interesează pe noi, adică percepția semantică a elementelor determinante atît a creatorilor, cît și a auditorilor, ni se pare important de știut gradul de viabilitate temporală a elementelor în discuție.

Dinamicul apare în următoarele situații:

După verbe dicendi:

a) a *grăi* — în 48 de cazuri

în construcții tautologice de genul:

„din grai îi grăia” — 17 cazuri

„din gură-i grăia” — în 5 cazuri.

Deci, pentru verbul „a grăi” înregistrăm determinarea a 70 de secvențe dinamice.

b) a *zice* — în 45 de cazuri;

„din gură-i zicea” — 24 cazuri.

Deci, pentru verbul „a zice” un total de 69 secvențe dinamice.

c) a *spune* — determină 10 secvențe dinamice.

d) a *cuvînta* — determină 10 secvențe dinamice.

e) a *întreba* — 17 determinări.

- f) a vorbi — o dată.
- g) a striga — 16 determinări.
- h) a chema — o dată.
- i) a plinge, a jeli, a se văita, a suspina — 6 determinări.
- j) a (se) ruga — 7 determinări.
- k) a blestema — 14 determinări.
- l) a răspunde — o dată.

În plus, față de cele 11 verbe enumerate pînă aici, am mai întilnit: a (se) lăuda (de 2 ori), a făgădui, a mulțumi, a sfătui — acestea cîte o dată. De asemenea, tot cîte o singură dată, apare construcția, rară de altfel, „unu-o vorbă o ținea” cu înțeles iterativ, și „a rînceza” — fiind vorba aici de animal investit cu puteri supranaturale.

Iată deci că verbele *dicendi* determină 229 de secvențe dinamice, atingînd cea mai mare frecvență.

„Dinamicul” mai apare și după alte verbe, cum ar fi: a afla (de 4 ori); a (se) face; a (se) pedepsi; a vedea (cîte o singură dată, după aceste trei verbe din urmă), totalizînd o determinare de 7 situații.

Foarte rar, „dinamicul” este determinat de construcții nominale: în 5 cazuri de substantive, iar în 2 cazuri de adjective, secvența funcționînd gramatical ca un predicat multiplu sau ca o construcție modală amplă.

Revenind asupra frecvențelor înregistrate, trebuie să remarcăm că, în majoritatea cazurilor, verbele *dicendi* cer, și e normal să fie așa, secvențe dinamice de o anumită structură gramaticală, adică sînt prezente, aproape întotdeauna, construcții interogative și imperative, urmate uneori de cauzele, finale sau modale.

Frecvențele cele mai mari sînt înregistrate de verbele a grăi și a zice, ele constituind, am putea spune, un fel de *fond principal al mijloacelor de determinare* și nu este întîmplător că le găsim în texte cu o vechime apreciabilă. În funcție de ele am putea judeca gradul de preluare a elementelor tradiționale în cîntecele noi, sau arhaicitatea unor texte nedeterminate temporal.

În fine, frecvența mare a *verbelor dicendi* trebuie pusă în legătură cu oralitatea poeziei, modul de transmitere (de performare) a ei fiind definitoriu. Se poate spune că dialogul este un suport al realizării conflictuale; facem cunoștință cu personajele din ceea ce își spun, din imperativele pe care și le dictează, din acțiunile pe care și le comunică. Este aici o dublă comunicare: între eroi, pe de o parte, și între cîntăreț și cei care îl ascultă, pe de altă parte.

În afară de dinamicul determinat, mai există un dinamic nedeterminat, un dinamic al relațiilor. Îl găsim în secvențele de început (în punerea în temă), precum și în secvențele de legătură. Deosebirea esențială între aceste secvențe constă în timpii verbali folosiți: în timp ce secvențele dialogate sau pseudodialogate conțin, de regulă, un prezent istoric, secvențele de legătură sînt relatate la timpii trecuți. Se rea-

lizează, în felul acesta, o decupare a relației, atenția concentrându-se asupra acțiunii din momentul „povestirii”, celelalte amănunte fiind doar corolar cauzal al întâmplării centrale.

Cînd dinamicul nedeterminat se realizează în „introducerea în temă”, asistăm la o succesiune de verbe, în care fiecare reprezintă o acțiune singulară, iar modul de percepție a faptelor se îndeplinește consecutiv, urcînd treptele unei scări cauzale, dinspre trecut înspre prezent, cînd ni se relatează, în fapt, *tema*.

Cantitativ vorbind, dinamicul ocupă aproape toată economia unui text folcloric, indiferent de specia pe care o abordăm. Putem afirma că poezie orală este, prin excelență, dinamică, că „dinamicul” este, fără îndoială, o condiție a realizării și performării orale. Între creator (sau colportor) și ascultător podul înțelegerii este format din fapte. „Staticul” este doar un ornament, un *respiro*, o *coda*.

Dar iată cum e determinat „staticul”.

1. După substantive — în 39 de cazuri, cînd secvența statică funcționează ca apozitie dezvoltată, în general, sau ca o construcție atributivă.

2. După pronumele relativ-interogative *care*, *cine*, *ce* — în 3 cazuri.

3. După pronumele personal în pers. a III-a — în 3 cazuri.

4. După numerale însoțite de substantive, în special numeralele *trei* și *doisprezece* — în 6 cazuri.

5. După adjectivele nehotărîte: *multe*, *mii* și *sute* — în 2 cazuri; creatorul popular simte lipsa de concretizare a expresiei și de aici explozia de informație descriptivă, enumerativă.

6. După adv. relativ „*unde*” — într-un singur caz.

7. După verbe:

a) după verbe dicendi: a spune, a suspina (lăcrăma), a întreba, a vorbi, a (se) văita — în 9 cazuri, cînd secvența statică este, gramatical vorbind, apozitie sau complement direct dezvoltat;

b) după verbe de mișcare: a (se) duce, a aduce, a trece, a ieși, a veni, a urca, a pleca, a pribegi, a fugi, a umbla etc. — în 25 de situații, cînd îndeplinește valoare gramaticală de subiect, complement circumstanțial de loc sau complement direct;

c) după verbe de devenire sau de stare: a (se) găta, a se culca, a îngropa, a (se) numi, a (se) face, a părea etc. — în 29 de situații, cînd secvența statică are rol de complement circumstanțial de loc, complement direct, subiect.

După cum se vede „staticul” este determinat în 117 situații, față de 243 determinări ale „dinamicului”. În plus, „dinamicul” este mai legat de determinantul său, acesta din urmă funcționînd ca o sintagmă-cheie, numai în prezența lui acțiunea declanșîndu-se. Din această cauză „dinamicul” este mai riguros controlat, germenii lui se află în chiar elementul care îl determină. Poate aici sălășluiește unul din principiile

mnemotehnicii populare. „Staticul” este mai labil, ține mai mult de fantezia de moment a creatorului, sintagmele care îl determină sînt în general nominale. Asta nu înseamnă că el nu-și are rigorile lui. În general, spuneam mai sus că „staticul” este ornant, iar apozitia care se dezvoltă în cele mai dese cazuri este o demonstrație în acest sens. Nu mi se pare hazardată a apropiere a acestei tehnici de epitetul ornant al textelor antice, fiind vorba și aici de o trăsătură pregnantă a oralității. Nu cunosc deocamdată care este situația în literatura folclorică balcanică, dar s-ar putea ca apozitia dezvoltată să fie o trăsătură a oralității balcanice, cu sorginte în literatura Greciei Antice.

, Totuși trebuie să remarcăm că proliferările statice (descriptive) sînt mai des întîlnite la lăutarii urbani. Cantitatea de static dintr-un cîntec bătrînesc ar putea deosebi un text autentic de unul trecut prin filieră lăutărească. Aureola lui Petrea Crețul Solcanu constă poate și în mai marea renunțare la proliferarea la care te subjugă descriptivul. În schimb, lăutarul Ioniță Nicolae Pantelimoneanu, de la care de asemenea a cules G. Dem. Teodorescu, este mai înclinat spre a asculta de spiritul epocii. Unul din cîntecele lui bătrînești („Trei lebede”) nu are un sens prea deslușit. Este în acest cîntec ceva lasciv, plăcut urechilor mesenilor mai subțiri, motivul este și el mai rar întîlnit. Lăutarul care prinde bine filonul creației populare este mai dinamic, nu este static, nu face volute largi, îl interesează epicul strins. Exemplificăm cu 2 scheme ale determinărilor (Schema I, II).

Se vede din cele două scheme că varianta a 2-a are „staticul” mai dezvoltat, mai întîmplător, că există tendința lăutarului spre prolix. La aceasta se adaugă o serie destul de mare de epitete, de versuri statice împănate în mijlocul dinamicului, acesta fiind temperat în desfășurarea lui.

Iată cîteva exemple:

*„și grăia frumos
cu glas mîngîios ...”*

sau

*„tu slujeai la masă
cu fața voioasă
vorbă cuvioasă ...” etc.*

și care sînt construcții rar întîlnite în cîntecele bătrînești.

Dacă, în cazul „dinamicului”, am subliniat faptul că el poate să fie determinat sau nu, în schimb „staticul” nu apare niciodată nedeterminat. El este întotdeauna subordonat unor necesități diferite. „Staticul” — punere în temă poate fi întîlnit și el, dar în acest caz este vorba de localizarea acțiunii și nu de punere în temă.

De o analiză specială trebuie să se bucure „staticul” descintecelor. În principiu, putem vorbi de 3 tipuri de descintece:

I. Descîntecul imperativ, desfășurat la persoana a II-a. Schema lui se axează pe suportul cîtorva verbe: ieși, să fugi, să te duci (pentru că) te așteaptă (ceva, undeva) (și pentru ca) să rămînă X curat. Între aceste verbe se petrece amplificarea, o adevărată frenezie a vocabularului întrebuițat. Nu mai trebuie subliniată importanța acestei amplificări; ea ține de magie și nu e întîmplător faptul că rugăciunile practicate în diferite religii își bazează textul pe aceeași structură.

II. Tipul al 2-lea se compune din două părți. Prima parte are rolul unei neutralizări a puterii răului, prin desfacerea acestuia în componentele sale. Reluarea cauzei care produce răul are ca efect (în concepția lumii descîntecelor) pierderea potențelor sale. Pentru ca enumerarea să aibă rezultat se adaugă în finalul ei construcții numerale de tipul „nouăzeci și nouă de feluri” și „nouăzeci și nouă de neamuri”. Partea a 2-a a descîntecului repetă primul tip.

III. Este imaginată o acțiune, textul fiind dinamic prin excelență, în care intervine o putere divină ce îl salvează pe bolnav.

O îmbinare interesantă între „static” și „dinamic” se petrece în strigături. În general, ele se caracterizează prin dinamism. E normal să fie așa, deoarece ele fac parte din ansamblul jocului în ritmul căruia se nasc și pe care îl ajută. Dar, fiind, de cele mai multe ori, satirice, strigăturile trebuie să înfățișeze stări. Aceste stări, trebuie reținut, ies la iveală numai în cadrul acțiunii. Urta din sat nu e jucată, chiar dacă plătește; stă deoparte ca muma pădurii; o fată saltă greu pentru că a mîncat un blid de păsărit etc. Tonul este imperativ, de îndemn pentru parteneri, lăutari, instrumente muzicale (în special, vioara este invocată).

Unele strigături au un ton constatativ, dar presupun acțiune, pentru că, așa cum am spus, acțiunea este cea care duce la stare:

*„Bine-i vara pe la oi
Și iarna prin șezători,
Bine-i iarna lîngă foc
Și duminica la joc”.*

Este vorba deci de un static, dar care presupune un amplu evantai dinamic pînă la această constatare. Mai este de remarcat, în acest sens, că strigăturile oferă o realitate circumscrisă la relațiile între oameni, mai ales între tineri. Ca procedeu literar ele se bazează de multe ori pe antiteză, punînd la îndemîna cercetătorului un cîmp larg pentru studiul paralelismului în diversele lui posibilități de manifestare. Schema strigăturilor este simplă, ușor de depistat: antiteză, invocare urmată de o finală dezvoltată; o subiectivă care începe cu „cine” sau „cît” („cite”) urmată de o principală dezvoltată; o indirectă urmată de o principală (la acestea ultime trebuie subliniat că se începe textul cu

o subordonată cu scopul de a se atrage atenția celor care ascultă, principala așezată în final fiind cea care oferă cheia dezlegării enigmei).

Din anumite puncte de vedere și ghicitorile răspund aceluiași scheme ca și strigăturile, dar mult mai simplificate. Există la ghicitori tendința eludării verbelor, sau, când acestea sînt prezente, se subînțelege staticul.

Din cele relatate pînă aici se desprinde ideea că secvențele dinamice și statice se bucură de rezolvări diferite în economia textelor analizate. Ele au un rol deosebit în memorizarea versurilor. Cum „dinamicul” este mai determinat decît „staticul”, cum primul este mai frecvent în comparație cu al doilea, este lesne de înțeles că raportul dintre ele constituie o bază de discuție largă în ceea ce privește concretizarea elementelor mnemotehnicii populare. Un cîntec bătrînesc ca „Soarele și luna” are în linii mari, 6 motive. Motivul 1 se reia de 3 ori, al doilea de 5 ori, al 3-lea de 9 ori, al 4-lea de 2 ori, al 5-lea și al 6-lea cîte odată. Practic, din cele 451 versiuni cîte le are varianta analizată, poetul popular trebuie să rețină în memoria sa 221 versurirang, acest număr fiind chiar mai mic, deoarece sînt construcții care circulă între variante aparținînd altor teme folclorice și chiar între specii. Apoi, structura versurilor fiind asemănătoare, este ușor de înmagazinat un număr relativ redus de posibilități de exprimare.

După cum se vede, alcătuirea corpusului de texte nu trebuie să țină seama de criteriul realizării zonale. Analizele efectuate pe variante culese în Bihor și Muntenia a făcut inutilă investigația în acest sens. Este aici o dovadă a unității excepționale a schemelor de realizare. Se dovedește astfel concret că unitatea stilistică a mijloacelor folosite în literatura populară orală este o realitate indiscutabilă. De aici se poate ușor ajunge la concluzia, ignorată în majoritatea studiilor de limbă literară, că înainte de orice procese culte de unificare a limbii literare românești, acest deziderat l-a îndeplinit folclorul. Prof. Ion Coteanu în manualul său de dialectologie avansa, fără să comenteze prea mult, această idee, împingînd procesul de unificare dialectală a limbii literare chiar pînă în sec. 14. Într-un recent comentariu la cartea lui Ion Gheție: „Baza dialectală a românei literare” (Editura Academiei, 1975), prof. Al. Graur¹ afirmă că „limba literară există din momentul, foarte îndepărtat în trecut, cînd s-a creat o formă mai îngrijită, fie și pentru exprimarea orală”. Iar noi adăugăm, că unitatea de structură poetică a făcut să circule variantele, să le unifice și, prin aceasta, să influențeze limba literară. Dacă se acceptă că graiul din nordul Munteniei și sudul Transilvaniei stă la baza limbii literare, atunci aceasta trebuie pus în legătură cu puternica activitate de curte existentă la Curtea de Argeș și Tîrgoviște, precum și cu mai pregnantă alcătuire a cîntecelor bătrînești din această zonă a țării.

¹ Al. Graur, *Baza limbii literare*, în „România literară”, an. VIII, nr. 37, 11 sept. 1975.

Dincolo de aceste câteva considerații de ordin teoretic rămâne valabilă ideea după care analiza raporturilor dintre static și dinamic nu trebuie efectuată în funcție de specii și, într-o oarecare măsură, în funcție de epoca de înregistrare a textelor folclorice. Pentru aceasta este necesar ca investigația să se realizeze pe antologii tematice, pentru a avea siguranța deplină a rezultatelor. „Staticul” și „dinamicul”, privite din unghi conținutistic și sub raportul dintre ele, vor arunca, sintem siguri, o altă lumină asupra clasificărilor curente, poate chiar vor conduce la o înțelegere mai profundă și mai adevărată asupra evoluției de la epic la liric.

Schema I

G. Dem. Teodorescu

Iovan Iorgovan, p. 415

cules de la Petrea Crețul Solcanu

368 versuri în total

D — punere în temă

Iovan Iorgovan			Iovan Iorgovan						
S 6v.	S 4v.	S 4v.	D 4v.	D 4v.	D 18v.	D 4v.	D 5v.	D 11v.	D 12v.
a plecat			zicea						
S 4v.	S 4v.	S 5v.	D 12v.	D 13 v.	D 18v.	D 37v.			
s-a dus			făcea						
S 5v.			D 3v.	D 12v.	D 4v.	D 13v.	D 6v.	D 6v.	D 6v. D 16 v.
îmi umbla			Vija căteaua						
S 3v.			D 19v.	D 5v.					
să-mf nimerești			Calul						
S 4v.	S 6v.			D 2v.					
au murit									
S 4v.									
sărea									
S 5v.									
innota									
S 3v.									
trecea									
S 5v.									

G. Dem. Teodorescu

Iovan Iorgovan, p. 419

culeasă de la Ioniță Nicolae Pantelimonceanu

161 versuri în total

D — punere în temă

Iovan Iorgovan	Iovan Iorgovan
S 3v.	D 3v. D 5v. D 3v. D 3v. D 2v. D 3v. D 4v. D 10v.
pleca	Vija, Boldeica
S 2v. S 2v. S 2v.	D 3v.
purta	Din gură-i zicea
S 10v.	D 3v.
întilnia	Din gură-i grăia
S 10v.	D 2v. D 14v. D 5v.
față	zicea
S 3v. S 1v.	D 11v.
au pribegit	
S 6v.	
se făcea	
S 8v.	

POUR UNE NOUVELLE MÉTHODE D'ANALYSE DE LA POÉSIE POPULAIRE

Résumé

Dans l'analyse qu'il entreprend Romulus Antonescu préfère l'emploi des deux notions: statique et dynamique, notions qui rendent plus facile, par les rapports qui s'établissent entre elles, une pénétration plus précise dans la structure de la poésie populaire. Pour définir les éléments déterminants du statique et du dynamique, l'auteur considère qu'il faut partir d'une série de prémisses qui puissent structurer le corpus de textes qu'il analyse.

On peut mettre trois questions dans ce sens:

1. y a-t-il des éléments déterminants en fonction de la zone folklorique?
2. y a-t-il des éléments déterminants en fonction de l'époque de création?
3. y a-t-il des éléments déterminants en fonctions des espèces folkloriques?

Pour y répondre le chercheur a fait une analyse sur 500 variantes (ballades)

anciennes, incantations, vers satiriques improvisés que les jeunes gens chantent en dansant et qu'ils accompagnent, de cris de joie, de vinetés, textes lyriques, épithalames, textes, utilisés lors des habitudes annuelles, textes poétiques des jeux d'enfants etc.) des deux zones folkloriques tout à fait différentes (Bihor et Muntenia).

Comme suite de l'analyse entreprise il résulte que le dynamique est plus déterminant que le statique, que le premier est plus fréquent que le second, conclusion qui offre une base large de discussion en ce qui concerne la concrétisation des éléments de la mnémotechnique populaire.

Il s'ensuit, comme conclusion fondamentale, que la création du corpus de textes ne doit pas tenir compte du critère de la réalisation zonale. Les analyses faites sur des variantes recueillies en Bihor et Muntenia a rendu inutile l'investigation en ce sens. On prouve de cette façon concrètement que l'unité stylistique des moyens, employés dans la littérature populaire orale est une réalité incontestable. A partir de cela on arrive facilement à la conclusion que bien avant n'importe quels processus cultes d'unification de la langue littéraire roumaine, ces desiderata furent accomplis par le folklore.

Cependant, au delà de ces quelques considérations d'ordre théorique le spécialiste affirme que l'idée suivant laquelle l'analyse des rapports entre le statique et le dynamique ne doit pas être faite en fonction des espèces et en quelque mesure en fonction de l'époque d'enregistrement des textes, folklorique, reste valable. Pour cela il est nécessaire que l'investigation se réalise par anthologies thématiques pour avoir la certitude ferme des résultats.